

Megtérés, megfordulás, irányváltás

DÉRI Balázs et al. (szerk.): *Conversio. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2011. szeptember 22–23-án tartott vallástudományi konferencia előadásai*. ELTE BTK, Budapest, 2013. (Hagion Könyvek 1.)

A 16. század harmincas éveiben az angol reformáció első jelentős bibliafordítója, William Tyndale revideált Újszövetségének (1534) bevezetésében szükségesnek látta, hogy kiterjen a „megtérés” (*repentance*) szó definiálására. A prologus végén Tyndale egy miniatűr tanulmányt ad közzé a megtérés bibliai jelentéséről. Mint írja, a középkori katolikus teológia a megtérést cselekedetnek, a bűnbánatot (penitenciát) gyakorlatnak tartotta, mondván: *agere penitentiam*. Ezzel szemben – mutat rá Tyndale – a héber *sub* és a görög *metanoeo* megfordulást, a szív és az értelem irányváltását jelenti. „A valódi értelme mind a héber és a görög szónak az: megtérni és Istenhez fordulni teljes szívvel, ismerni az akaratát, és törvényeinek megfelelően élni, s kigyógyulni romlott természetünkből szellemének olajával és a tanaihoz való engedelmesség borával.” Azt írja, hogy négy dolog fontos a megtérésben: első a bűnvallás (*confession*), amely nem a pap fülébe történik, hanem Isten előtt; második a szív tördelme (*contrition*); harmadik a hit (*faith*), amelyet a régi szerzők nem említettek; és negyedik a jóvátétel (*satisfaction*) a felebarátom felé. Tyndale János evangéliuma 8. fejezetére hivatkozik, hogy Krisztus szerint nincs más elégtétel vagy áldozat, mint az ő vére.

A mai human értelmiségiek megtéréséről a Károli Gáspár Református Egyetem 2008 őszén rendezett egy sorozatot, amely nyomtatott formában *Irányváltás*

címen a Luther Kiadó és a Hermeneutikai Kutatóközpont közös kiadásában 2009-ben jelent meg (recenziója: *Credo*, 2009/3–4. sz. 114–115. o.).

Két évvel később, 2011 őszén az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán háromnapos nagyszabású konferenciát szervezett az akkor éppen alakulóban lévő Vallástudományi Központ. Az előadá-

sok a konferencia tematikáját követve egy vastag kötetben jelentek meg a szervező/szerkesztő Déri Balásznak a kötetet keretező előszavával és utószóként is olvasható személyes vallomással. Egyedül ez az utószó személyes hangvétellé, a legtöbb írás tudományos igénnyel készült tanulmány.

Érdemes megemlíteni, hogy a könyv kiadása utáni évben egy 800 oldalas angol nyelvű kézikönyv is napvilágot látott egy igen tekintélyes sorozatban *The Oxford Handbook of Religious Conversion* (A vallási megtérés oxfordi kézikönyve) címen Lewis R. Rambo és Charles E. Farhadian

szerkesztésében (Oxford, Oxford University Press, 2014), s a két kötetet egészen izgalmas szellemi élmény párhuzamosan olvasgatni.

A *Conversió*ban három nap tizenkilenc tematikus szekcióját tizenkét fejezetben rendezték sajtó alá a szerkesztő és munkatársai. Az előadások témáinak skálája rendkívül széles. A tanulmányok csak egy része foglalkozik a keresztény *conversio* kérdésével. A zsidóságba való betérés, az asszimiláció kérdéséről olyan neves történészek és irodalomtörténészek értekeznek, mint például Frank Tibor és Hetényi Zsuzsa; az iszlám vallásba való betérés és térítés kérdéseiről olyan tudós iszlám szakértők, mint Maróth Miklós és Vásáry István. A hinduizmus, a buddhizmus és a szikh vallás megtérés-fogalmával több mint egy tucat írás foglalkozik. Külön

érdekessége a gyűjteménynek a *conversio* egyház- és valóságjogi kérdéseinek vizsgálata a zsidóság történetében (Turán Tamás), a mai Izraelben (Balázs Gábor), az iszlám jogban (Abdul-Fattah Munif) és a mai katolikus egyházjogban (Juhász-Laczik Albin OSB).

A mintegy negyvennyolc tanulmány legtöbbje azonban kétségtelenül a kereszténység megtérésfogalmát járja körül teológiai és történeti szempontból.

A kötet nyitó tanulmánya méltó módon a neves református teológus, Szűcs Ferenc írása, aki a tőle megszokott alapossággal elemzi a Biblia és a keresztény teológia megtérésfogalmát. Igen eredeti és újszerű Kövecses Zoltán nyelvész előadása, aki a kognitív nyelvészet módszerével mutatja be a megtérés struktúráját a tékozló fiú példázata alapján. Kelemen János a *conversio* poétikájáról ír Dante eposzában. A megnyitó fejezetet Keserű Katalin művészettörténész tanulmánya zárja, aki a teozófus művészeti alkotásokban elemzi a megtérés motívumát.

A kora keresztény megtérésnarratívák elemzése közül Barta Zsolt, Pecsuk Ottó, Heidl György, Hanula Gergely és Dejsics Konrád OSB tanulmányai figyelemre méltóak. Ugyanebben a fejezetben olvashatjuk Rényi András nagyszerű elemzését Caravaggio *Pál megtérése* című festményéről (amely a kötet borítóján is szerepel) és Lénárt Tamástól Mészöly Miklós *Saulus* című regényének értelmezését.

Protestáns szempontból a középkori és kora újkori megtéréstörténetek elemzése izgalmas: Boreczky Elemér John Wycliff *conversio*jával foglalkozik, Ittész Gábor pedig a tőle megszokott alapossággal feszegeti Luther 1517-es állítólagos toronyélményét. Irodalomtörténeti szempontból Ferencz Győző vizsgálja John Donne-nak, a 17. századi angol metafizikus költőnek a katolikusról az anglikán hitre való áttérését. Egy fordított folyamatot, Balassi Bálint katolizálását viszont Szentmártoni Szabó Géza mutatja be.

A megtérés mint vallási élmény s annak narratív előadása azonban az újkori angolszász, főleg

észak-amerikai protestantizmus, az úgynevezett evangélikalizmus (evangéliumi kereszténység) vitathatatlanságát. A 18. századi ébredési mozgalmak párhuzamosan indulnak Angliában és Észak-Amerikában; az irányzat több képviselője (John Wesley, George Whitfield) számtalanszor szelte át az óceánt. Igaz, az úgynevezett „nagy ébredés” legnagyobb teológusa, Jonathan Edwards (1703–1758) sohasem hagyta el az észak-amerikai kontinentet, könyvei azonban igen nagy hatást gyakoroltak Angliában és Skóciában egyaránt. E fejezetből Bollobás Enikő és Benke László narratívákat elemző tanulmányait emeljük ki. Szalai Miklós helyesen találja meg a fundamentalizmus ismérvét a Biblia „tévedhetetlenségéről” szóló protestáns tanításban, azt viszont sajnáljuk, hogy fogalmilag nem tisztázza az evangélikalizmus és a fundamentalizmus különbségét, illetve, hogy függelékként minden magyarázat nélkül hozza a protestáns háttérű magyarországi Biblia Szövetség 1989-es hitvallását (464. o.). Az újprotestáns 19. századi, illetve a rendszerváltozást követő megtérésnarratívákról Szigeti Jenő és Rajki Zoltán írásai szólnak. Érdekes színfoltot jelentenek a kötetben Ludassy Máriának Rousseau konverzióiról és Péter Ágnesnek Shelley romantikus ateizmusáról szóló tanulmányai. Tatár Györgynek az „Isten megtéréséről” szóló nagyszerű esszéje valóban méltó zárása a tanulmánykötetnek.

A kötet kétségtelenül nagyszabású és hiánypótló vállalkozás a hazai vallástudományban; talán nem túlzás azt állítani, hogy egy új „budapesti iskola” nyilvános és meggyőző erődemonstrációja.

A fent említett *Oxford Handbook*hoz képest a kérdés szociológiai szempontjait (például olyan izgalmas jelenségeket, mint a *deconversio*) a tanulmányok még nem igazán érintik, ám a vállalkozás nagysága és kivitelezése előtt csak fejet tudunk hajtani. Érdemes végigolvasni vagy egyéni érdeklődésünk és értékvilágunk szerint szemezgetni belőle.

Fabiny Tibor

Alázatos alkotótárs

RADNÓTI Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló 1935–1946*. 1–2. köt. Szerk. Ferencz Győző. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

„Most Eurüdiké maradt egyedül, és Orpheuszt nem engedik fel többé Hádészből egyetlen pillanatra sem. De könnyű is volna megállni, hogy ne tekintsek hátra, mikor tudom, hogy ez az ára a találkozásnak. Mikor lesz az a találkozás?”

(1946. szeptember 10.)

Az elmúlt évek egyik legnagyobb irodalmi szenációja kétségkívül Gyarmati Fanni *Naplója*: az a napló, amelyet férjének és saját magának írt öregkorukra, amolyan emlékeztetőként, hogy ha valami nem jutna eszükbe – egy esemény, egy név vagy akár újságcikkcím –, egyszerűen vissza tudják keresni azt. Fanni többször is úgy nyilatkozott (Ferencz Győző, a Radnóti-hagyaték gondozója és a *Napló* sajtó alá rendezője szerint), hogy a naplót kizárólag azért vezette, hogy megmaradjon minden, ami Radnóti Miklóssal történik. Az 1935 és 1946 közötti évek – amelyek ma-
gukban foglalják Miklós és Fanni „második kilenc évét” – azonban több mint egyszerű bejegyzések gyűjteménye. Irodalomtörténeti és társadalomtörténeti dokumentum, a holokausztirodalom egyik legjelentősebb emléke, egy fiatal nő mindennapi küzdelmeinek hiteles megőrzője. Annak szöveges bizonyítéka, hogyan élt és alkotott egy húszas-harmincas éveiben járó, értelmiségi nő az akkori Budapesten, és hogyan vált – talán saját akaratán kívül – ő maga is íróvá.

Mielőtt közelebbről is megvizsgálnánk ezt a hatalmas szövegkorpust, mindenképpen érdemes leszö-

gezni, hogy a *Napló* nem könnyű olvasmány. Egyrészt a kezdeti években Fanni dokumentumszerűen, szinte óráról órára minden történést lejegyzett, így roppant nehéz folyamatos figyelemmel követni és észben tartani a rengeteg nevet, helyszínt és eseményt. Másrészt számolnunk kell azzal is, hogy olvasás közben mi is „beköltözünk” életükbe: ott vagyunk a boldog pillanatoknál, a versek megjelenésénél, az esküvőn, a párizsi utakon vagy a közös vasárnap délelőtti kirándulásokon, de ott vagyunk a veszekedéseknél, a min-

dennapos problémák adta áldatlan helyzeteknél, és igen, ott vagyunk a magányos feleség mellett is, akinek édes Mindene hónapokig munkaszolgálaton volt, majd aztán haza sem tért soha többé. Fanni a kezdetektől fogva mindent objektíven és aprólékosan örökít meg, de ahogy telnek az évek, bejegyzései egyre reflektáltabbak lesznek, olykor több napot vagy még hosszabb időszakot (különösen az utolsó években) sűrít egybe, egyre többször lesz ő a „főhős” egy-egy történetben. Míg korábban csak arra törekedett, hogy az egyes eseményeknek pontos és hű emléket állítson, idővel már saját szemszögé-

ből elemezte a történeteket, így a szövegekből szépen lassan kiviláglik egyfajta narratív önértelmezés is.

Ha néhány szóban jellemeznem kellene a *Naplót*, akkor az alázat és az őszinteség jutna eszembe. Fanni alázatos és őszinte társa volt Radnótinak: közös életük minden pillanatában arra törekedett, hogy biztassa és támogassa a költőt, olykor megfeddte azért, mert nem ír eleget, rávilágítson tehetségére és arra, hogyan aknázhatná azt ki jobban. Nemcsak szerelmi, hanem teljes szellemi összhang volt közöttük. Fanni méltó partnere volt Radnótinak, kritikusa és műsája is egy-

szerre. Azonban ennek az alázatnak van egy kevésbé pozitív oldala is: habár Fanni önkéntesen vállalta ezt az alávetett pozíciót, többször feltör belőle a keserűség, amiért nem jutnak egyről a kettőre („Az egész magatartása szörnyű...” [1940. június 25.]), a végigdolgozott napok után néha nehezebbre esik az akkori pezsgő társasági és irodalmi összejöveteleken részt vennie. Azonban haragja csak néhány percig tart, és inkább mardosó lelkifurdalássá válik, semmint tartós nehezteléssé. Azonban nemcsak férjével, önmagával is folyamatosan elégedetlen. Apja, Gyarmati Dezső betegsége miatt fiatalon került a gyorsíróiskola élére, majd idővel egyre több tanítványa lett nyelvóráin is, a sok feladat teljesítése és teljesíthetősége miatt azonban folyamatos kétségei voltak. Az önbizalomhiány – ami mindennapos árnyként kísérte végig életét – huszonévesen is kiolvasható bejegyzéseiből, és ott van az utolsó sorokban is („...nem tudom kiheverni azt az utolsó, szerencsétlen vizsgát [...] hát ennyit érek, így tudom megállni a helyemet, ilyen eredményeket mutatok fel?” [1938. június 3.]). Az őszinteség pedig talán épp az alázatosságból fakad: egymást nyíltan kritizálták, mindent aprólékosan megbeszéltek, nem voltak közöttük tabutémák. Éppen ezért Fanni maga is *mindent* lejegyez: legyen szó fellángolásairól („Nem tudok elszakadni tőle [Miklóstól], de viszont a Gyuszi [Ortutay Gyula] közelítését is akarom és szeretem és minden nap újra örülök, ha látom” [1937. június 31. – július 1.]), szerelmi együttléteikről vagy épp Radnóti nyíltan felvállalt viszonyáról Beck Judittal, minden eseménynek nyoma van a bejegyzésekben.

Amellett, hogy bebocsátást nyerünk egy házaspár életébe, Fanni írásain keresztül nyomon követhetjük a korszak történéseit is. A *Napló* hihetetlenül gazdag forrásanyag az 1930–40-es évek kutatói számára, legyen szó irodalmárokról, történészekről vagy társada-

lomtudósokról. Hiszen minden irodalmi pletykáról, a szerkesztőségi és kiadói viszonyrendszerekről első kézből értesülünk, de a Horthy-korszak meghatározó történelmi eseményeit (numerus clausus, zsidótörvények, bécsi döntések, majd a háborús évek) vagy az I. világháború után átalakult társadalmi berendezkedést, különösen a fiatal értelmiségi nő mindennapjait (mozgáskultúra és testkultúra felértékelődése, társasági élet, önálló egzisztencia kialakítása és fenntartása) is nyomon követhetjük.

A fent említettek mellett úgy érezhetjük, hogy olvasóként mi is a történet részeseivé válunk, azonban e részesedés következményeivel is tisztában kell lennünk. Habár sokkal jobban megismerjük Radnóti Miklós és Gyarmati Fanni kapcsolatát, közös életüket, vállalnunk kell azt a kockázatot is, hogy a mítosz, amely kettejük köré épült az elmúlt évtizedekben, több ponton is elmentésben áll a valósággal. Azonban ez a tény talán még emberibbé és igazibbá teszi ezt az ikonikus szerelmet.

Radnóti Miklós költészete különleges színfoltja a 20. századi magyar irodalomnak: mindamelllett, hogy a modern irányzatok követője volt, verseinek hangvétele (különösen a szerelmes költeményeké) sok szempontból elüt a kor bevett poétikájától. Intimitás és szeretet sugárzik minden sorából. Ehhez járul hozzá mindvégig biztos alapokon nyugvó szerelme és házassága Fannival, amelyet felesége Radnóti halála után is hosszú évtizedeken keresztül féltve és visszavonultan őrzött a nagyvilág kíváncsiságától. A *Napló*, amelyet ő maga rendezett össze, gépelt le, ezt követően pedig majd’ egy évtizeden keresztül utólag dolgozott rajta, emléket állít egy életnek, egy házasságnak és egy sötét kornak, amely e két rendkívüli ember miatt (is) tele volt világossággal. Eurüdiké és Orpheusz pedig, hét évtizednyi távollét után, újra találkoztak.

Varró Annamária

„Mindenki akar kalandot, hát nem?”

DARVASI László: *Ez egy ilyen csúcs. A nagy Szív Ernő-füzet*. Magvető, Budapest, 2014.

Esti Kornél, Szindbád vagy a kevésbé ismert Trivulzio Amanchich tárcák és novellaciklusok hősei, akiket más-más írók tolla alkotott, mégis van bennünk valami közös. Mindannyian kalandorok, de nem a szó „mozis” értelmében; ők az irodalom kalandorai, kincset akarnak, csodát, élményt, választ és nőt, ám ezeket a lét állításai közötti résekben keresik. Az ő kalandjuk az élet visszáján van, és nem is a tulajdonképpeni élmények mentén szerveződik; ezek az alakok állnak és ballagnak, figyelnek és kérdeznek, keresnek és nem találnak, igazi antihősök. De egyvalami mégis nagyon az övék, ami nem lehet a klasszikus hősöké: az öröklét, a végtelen idő az ő emberfelettijük, nem halhatnak meg, mert már meghaltak ezerszer, vagy talán sosem éltek. Ez a képesség egyszerre áldás és átok, oda vezethetnek bennünket, ahová sohasem juthatunk, olyan terhet viselnek, amit sosem láthatunk. Az idő és tér súlya nehezedik szívükön, tapasztalat és fogalom között őrlődve élnek fiatalon és öregen, őrzöngve vagy higgadtan, és ha úgy adódik, rákérdeznek Mona Lisa mosolyára Michelangelótól, de az sem kizárt, hogy a szomszéd asztalnál ebédelnek – időtlen otthontalanok. Ehhez a furcsa és deviáns társasághoz csatlakozott több mint húsz éve Darvasi László Szív Ernője. Ő a kicentizett távolságok mérnöke, az elszaladó történetek mesélője: keresi, hol van az a nézőpont a jelen ürességében, ahonnan rá lehet látni a magyarság vagy bármilyen nemzetiség jellegére, a halálra, a jelenlétre, természetesen a nőkre és tulajdonképpen bármire. A helyszín legyen Berlin, New York vagy akár egy skandináv tengerpart, ő mesél, asszociál, elképzeli, leír.

Darvasi fikciós alakja (aki mellel maga is író és újságíró) leginkább napilapok (pl. a *Délmagyarország* című

szegedi napilap) tárcáiban jelent meg folytatólagosan az elmúlt negyed században, ezenkívül pedig három kötet látott napvilágot a Szív Ernő írói álnév alatt: *A vonal alatt* (1994), *Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?* (1997), *Összegyűjtött szerelmeim* (2003). E korábbi kiadások gyűjteményekként vannak aposztrofálva, míg a mostani, 2014-es Szív Ernő-kötet érdekessége, hogy a rövidprózák füzetekbe vannak rendezve. Az *Ez egy ilyen csúcs* szembemegy az írónak a tárca műfajáról alkotott filozófiájával, amely szerint ezek a kis terjedelmű művek „kihűlnek” a keményfedeles kötés alatt, mert addig tart az érvényességük, amíg kihűl a kávé. A tárca jellegét tekintve a hírlap és a szépírás közötti határon billeg, amelytől – a műfaj történeti hagyományokból kifolyólag – a szerző életvilágra való szubjektív reakcióját várhatjuk el, mivel a megjelenés adottságai miatt szinte napi rendszerességgel kell megszólalnia ennek a szubjektumnak. Ebből a tempó- és aktualizációs kényszerből következően a tárca egy-egy apró mozzanat megpillantása, a nagy egész mozaikszerű darabkája, emiatt okozhat nehézséget e töredékek összefűzése. A kötet címe így

értelmezhető egyfajta műfaj történeti kísérletként. Ezek alapján Darvasi csúcsokkal kacérkodik, átlépi saját kereteit, kitágítja teremtett alakja irodalmi játszóterét. A kérdés az, hogy eljuthatunk-e olvasóként egy ilyen csúcsra.

Tehát mit is tarthatunk a kezünkben? A könyv *A nagy Szív Ernő-füzet* alcímet viseli, több „fejezet” is ezt az elnevezést használja: *A berlini fekete füzet*, *A berlini kék füzet*, *A francia fehér füzet* és *A New York-i piros füzet*. Több ízben olvasható a könyv recepciójában, hogy énrégényről van szó, de ez a nagyprózai zubbony túl bőnek látszik. A történeteket összeolvasva nem érezhető a regény elbeszélését összetartó erő, azt hiszem, inkább egy új műfajt kell köszöntenünk a füzetekben. A szöveg megtartotta a tárcára jellemző csevegő, esszéisztikus jellegét, és ez az,

ami nem engedi, hogy regényként kezeljük, mert ettől az összefésült tárcák idő- és térkezelése túl laza marad. Szív Ernő merengő személye, asszociatív, szeszélyes mesélési rohamai nem alkalmasak arra, hogy egységesnek érezzük a fejezeteket – ha nem lenne ilyen, akkor az elbeszélő Szív Ernőt tüntetné el. A tárcák megszabadultak a publicisztikai árnyalatoktól, de egy új határterületre terelődtek; talán úgy lehetne megragadni az egész kötetet, hogy úgy tekintünk rá, mintha Szív Ernő elbeszélte portréját olvasnánk: így olvas, így ír, így gyászol, így vonzódik stb.

A *Por és Hamu Restaurantban* című írás egy igazi Krúdy-utánérzés, pont annyira lebeg az üres város vendéglője, amelyben megjelenik a nő titokzatosságának éthosza, és a rövidke történet úgy ér véget, ahogy elkezdődött, egy hangulatképben a nyár utolsó napjáról. *A kis tárca meséje* egy kedves kis történet a megszemélyesített tárcáról, aki elindul, hogy megtalálja önmagát, találkozik a mesebeli segítőkkel, a nagy elődökkel (Kosztolányi, Krúdy, Karinthy, Szép), hogy tisztább képet kapjon a világról. A mese után következik a kötet legkoherensebb darabja, *A berlini fekete füzet*, amelyet a szövegben szereplő Bakó András, illetve a való életben Baka István (költő, műfordító) alakjához kötődő gyász fűz össze. Ez a fejezet egy elbeszéléssé duzzasztott sajtóságos nekrológ. Az el-elszalazódó epizódok és motívumok mindig visszakanyarodnak a vezérfonalhoz, körülvárva a gyászunka keserves gyakorlatát. Berlin városának leírásai és szituációi is segítik a témában való elmélyülést; Szív Ernő az elbeszélés jelen idejében játszódó nagyvárosi élményei és a múltat megidéző haldoklás stációi közötti párhuzamok olyan fogalmakon keresztül kerülnek kapcsolatba, mint kiszolgáltatottság, szabadság, magány, távollét és részvét. *A Szív, a tehetségtelenben* a tehetség viselésének problematikájáról olvashatunk, amelyben az elbeszélő egyre ironikusabban kezeli a kérdést, pellengérré állítja hősét, aki az önteltség mámorában úszik. Ám ez a rövid írás megtartja a melankolikus hangvételt, amelyben megbújik a feszültség, hogy milyen felelősséggel jár a tehetség emblémája alatt élni. *A berlini kék füzetben* már érezhető az a szétszóródó tematizáció, amelyről korábban beszéltem, ugyanis megpróbálja összehuzalozni a korábbi történeteket ebben a

füzetben, de érezhetőek az összegyűrttség vonalai, és ettől a sikertelen összesimitástól szétesik a szöveg, túl sokat akar egyszerre mozgatni. *A francia fehér füzet* már letisztultabb, nem akar az egész kötetre hatni, visszafogott, kedves anekdotákkal tűzdelt részletek, benyomások halmaza, amelyeket Szív érzékeny, szemlélődő vérmérsékletével nagyon jó olvasni. Gyakori jelenség a megszemélyesítés alakzata a kötetben, amelynek tárgyával hol beszélgetésbe, hol vitába bocsátkozik Darvasi alakja; ebben a fejezetben kifejezetten ajánlott az utcai plakát sármos szívtiprójával folytatott társalgás. A kötet legnagyobb terjedelmű írása *A New York-i piros füzet*, ehhez is ugyanazokat a megjegyzéseket tudom hozzáfűzni, mint *A berlini kék füzet*hez, csak nagyobb terjedelemben, sőt ebben kevésbé érezhető a város, New York hatása, amelynek jelentősége a 2001-es terrorcselekmény beemelésével kimerül. Az *Esti 60* novellában találkozik a két tárcahős, Esti Kornél és Szív Ernő. Kifejezetten szívderítő a két figura találkozása, perlekedő, egymás mellett elbeszélő viszonyuk, hogyan látja Szív Estit és viszont. *A tenger-füzet* a kötet másik gyöngyszeme *A berlini fekete füzet* mellett. A mozdulatlan kalandor áll a parton és beszélget a tengerrel, mellkasában Kosztolányi elveszett kincsének vágyával. A tenger motívumának vissza-visszatérése lökdösi előre a tűnődést a kincs létezéséről, és az olvasó előtt is megjelenhet néhány tűnemény a végtelen és az én közötti határon. Az *Ez egy ilyen csúcs* műhelytitkokba avat be, a kötet címadó darabja a záróakkord, amelyből megismerhetjük Szív Ernő szemléletmódjának stratégiáját, miért is kell neki annyit mesélnie ugyanazt másképp.

A kötet elsősorban Szív Ernő kedvelőinek ajánlott, másoknak előre kell bocsátani, hogy egyes helyeken nehézkes olvasni a könyvet, ugyanis könnyen el lehet tévedni a filmszerű vágások miatt. (Bár a stílus és a hangulat múlt század elejét idéző bája ellensúlyozhatja a narratív töréseket.) Végezetül elmondható, hogy Szív Ernő nem ül fel a csúcsra, mert eluralja a szöveget, úgy érte, hogy a regényszerű újraírást lepergeti magáról; talán nincs is benne ilyen ambíció, mert számára elég, ha a magasszínű csúcokra pillanthat.

Theisz Gábor

Mesés kutatások a valóságról

KAMARÁS István: *Titkos kutatónapló*. Luther Kiadó, Budapest, 2014.

El tudják képzelni, hogy egy szerzetes technopartikra jár? Vagy hogy létezik Ajahtan Kutarbani király? El tudják képzelni, hogy négy általános iskolás a szünidőben nem a számítógép billentyűit nyomkodja, hanem a balatonfenyvesi nagystrandon a fagyaltozási szokásokat kutatja? El tudják képzelni, hogy Magyarország Csodaország lehet? Hogy a világ sebeit gyógyíthatja az emberi képzelet?

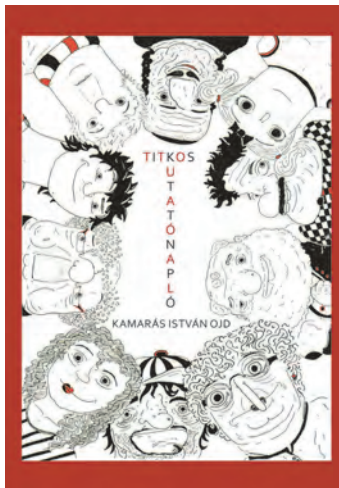
Ha fenntartásaik lennének e kérdések komolyságát illetően, fontos megjegyezni, hogy ezek egy tudós szociológus könyve alapján fogalmazódtak meg. A *Titkos kutatónapló*, Kamarás István OJD új kötete sajátos bevezetés a szociológia világába. Elsőre talán azt gondolhatjuk, ez a kérdőívekkel bíbelődő, folyton adathalászó és kiértékelő munka nagyon száraz, és voltaképpen nem ad hozzá semmit a mindennapjainkhoz. A *Titkos kutatónapló* a maga játékos stílusával és ötletes fordulataival, valódi szociológiai kutatásokból kiinduló meseszövevével ennek ellenkezőjéről győzheti meg az olvasót.

Irodalmi szempontból a mű az ifjúsági regény kategóriájába sorolható. Ugyanakkor egyfajta speciális naplónak is tekinthetjük, amely többféle tudományos (vagy kevésbé tudományos), valós vagy fiktív kutatás – meglehetősen alternatív – „jegyzőkönyvét” tartalmazza. A napló írója a tizenkét (a történet végére már tizenhárom) éves Kemenes Anna. Két testvérével – Bertalannal (8) és Lillával (10) –, valamint unokatestvérével, Möttyővel (12) lelkesen követik a kutatásvezető szociológus „Nagyapa kolléga” javaslatait, megtanulva ezzel egy csomó mindent nem csupán a szociológiai kutatás

mibenlétéről, hanem a mai kor emberének gondolkodásáról, a társadalmi berendezkedésről és más „fölnőtt dolgokról” is.

Nagyapa a mester, a főkolompos, ugyanakkor cinkostárs is. A gyerekek véleményét komolyan veszi, őket magukat a kutatásban „kollégáknak” tekinti és így is nevezi. Érezhetően közelebb áll a gyerekekhez, mint a kutatókalandokhoz „tisztiorvosi engedélyt” adó, illetve olykor nem adó szülők. Igazi beleváló, bolondozós nyugdíjas. (Az ELTE Szociológiai Intézetének tanársegédje.) Nagyapa kolléga figurájáról elsőre könnyen gondolhatnánk, hogy a szerző alteregója. Aztán nagy meglepetésre a csodabogár Százéves Olvasáskutató alakjában jelenik meg maga Kamarás István, aki beavatja a gyerekeket a Micimackó-olvasás mélységeibe, cserébe a gyerekek is bevezetik őt, az ősgépíró a számítógép varázslatos világába.

Ugyan szó szerint is megjelenik a szerző neve a kötetben (alakját pedig megmosolyogtató öniróniával formázza), mégis azt mondhatjuk, kicsit minden szereplő gúnyjába belebújik. (Bár arany szabály – ahogy ezt Nagyapa kolléga a gyerekeknek megtanítja –, hogy a kutató kutatási tárgyával és az interjúalanyokkal szemben objektív maradjon.) Anna, Möttyő, Lilla és Bertalan valahol mind „kamarásistvánok”, azaz a szerző szócsövei. Kidolgozott karakterük, valódi személyiségük nincsen. Egységesnek korántsem mondható például a kutatónapló vezetőjének, Annának a stílusa. Írásmódja olykor a diáknyelvre/szlangre hajaz: „totál kipurcantam” (58. o.), máskor viszont olyan intelligens, összefüggéseket átlátó, érett megjegyzéseket tesz, hogy nehezen hisszük el, valóban ő a napló vezetője. Nem is beszélve arról, hogy hol egyes szám első, hol egyes szám harmadik személyben hivatkozik magára.

Egy szigorú irodalmár bizonyára ráncolja a szemöldökét, és értetlenül áll e jelenség előtt. A szerző kompozíciós lazaságának tekintheti ezt az eljárást, és elmaraszthatja az egész írást. De felrható-e mindez egy OJD-s szociológusnak? Kamarás Istvánnak nem csupán védjegye az OJD (Ordo Jocularum Dei), a bohócrendbéli tagság rövidítése, hanem életszemlélete is, amely szemléletet – irodalmárpukkasztón – írásaiban is megjelenít. És persze jegyezzük vele, hogy a *Titkos kutatónapló* elsősorban fontos társadalmi jelenségekre kívánja felhívni a figyelmet, mint amilyen a hajléktalanság megítélése – Hajléktalan Gyula és Foltos kutyája története nyomán –, a fogyasztói, bevásárlói szokások – Interspar és Bosnyák téri piac – és a kultúrához való viszony. A mű szerző által is deklarált célja a szociológiai kutatás rejtelseibe való beavatás; a népszerű műfaji forma – az ifjúsági regény – választása tehát elsősorban ezt a célt szolgálja.

A kutatási témák közül kitüntetett figyelmet érdemel a vallásosságkutatás, mert bár a szerző keresztény elköteleződése köztudott, regényének főszereplő gyerekeit mégsem vallásos családból érkezőknek mutatja be. „Az az igazság, Pelbárt atya, hogy mi nem vagyunk valami rettentően vallásos család. (...) Apa és Anya pedig úgy gondolják, Istennel másképpen is kapcsolatban lehet lenni, mint a templomban vagy a hittanon, de csak akkor, ha nem ijesztjük el Istent magunktól” – vallják meg a gyerekek (140. o.). Pelbárt atya, aki többek között derűvel, humorérzékkel és mély emberszeretettel lett megáldva, ezen egyáltalán nem akad fenn. A kultúr-antropológusnak indult szerzetes ugyanolyan elfogadó szeretettel viszonyul mindenkihez, a problémás, folyton káromkodó szakiskolás kamaszokhoz is, akik körében a kis csapat szintén kutatást végez (minden káromkodást szalonképes nyelvre fordítanak, így lesz gyakorta előforduló szókapcsolat a kutatás kiértékelésében a „Süsd meg!” vagy a „Menj a pékségbe!”).

Pelbárt atya empatikus hozzáállásával bárkit meg tud nyerni nemcsak magának, de Isten ügyének is, legyen az bár halálfejes metálos, magyarkodó szkinhed vagy piercinges house-os. A szakiskolás hittanon foly-

tatott seregszemle kétségkívül a kötet egyik legmulatósabb része. A rendhagyó istenkeresőket „atyónak” becézett tanárakkal egyetemben az apostagi keresztény popzenei fesztiválra is elkísérhetjük. Így lesz Pelbárt atyó figurája példaértékű a szigorkodó, sótlan klérus számára. Toleranciára tanítja a vallásgyakorlásban buzgó és feltehetően Kamarás István vallásszociológus könyvétől megerősítést váró olvasókat is.

A sok nyilvánvaló és rejtettebb humoronbont el- lenére néhol kissé didaktikussá válik a kutatástörténet. Gizi nagymama, a jeles magyartanár például rendre csak okoskodik és túlon túl sok alapverset idéz meg. Időnként a gyerekek szájába is olyan „bölc” mondatokat ad a szerző, amelyek talán kissé elveszik az egyébként sokszor megrendítő valóságdarabok és adatok élet. A piacon folytatott „Mi van a bevásárlószatyorban?” elnevezésű kutatás megdöbbentő adatokkal szolgál a szatyrok mélyére kevésbé nézőknek például azzal, hogy a szegényebbek maguknak, a gazdagabbak meg a kutyájuknak veszik a csirkefarhátat. És ki gondolná, hogy az, melyik családnak mi kerül az asztalára vasárnap délben, annak kulturális szokásairól és olvasmányainak minőségéről is árulkodhat. A titkos kutatócsoport ilyesféle titkos összefüggéseket, együttállásokat is talál. Igen sokszor dől a hipotézisük, és ezzel párhuzamosan árnyalódik világlátásuk.

Ha a gyermekolvasók a célközönség, akkor azt mondhatjuk, találó a tanítómesés hangnem, ellenkező esetben van pár kutatás – például a kevésbé fajsúlyosnak tűnő micimackós vagy a kakukktójás-kereső –, amely az ironikusabb olvasókban visszatetszést kelthet. Persze a kötet erénye az is, hogy nagyon sokféle kutatást sorakoztat fel, voltaképpen minden korosztály megtalálhatja benne a magának valót, a neki igazán információértékűt.

A *Titkos kutatónaplót* elsősorban hitoktatóknak ajánlom, akik a gyermeki fantázia megelevenítésének hatékony módszereit leshetik el belőle. Másodsorban hittanra járnai nem akaró gyerekeknek (és szüleiknek) is hasznos olvasmány, a kötetből ugyanis megtudhatják, hogy igenis élhetnek azzal az Istentől kapott szabadsággal, hogy istenképüket ne csak az egyházi

dogmák kritikátlan elfogadásával alakítsák ki, hanem igyekezzenek a saját világukhoz is közelebb hozni. Ez az egyetlen módja annak, hogy valami tényleg bensővé válhasson. Erről a bensővé tételről, az átélés, a megélés fontosságáról szól Kamarás István szociológus ifjúsági

regénye. Ha az új generációt ilyen hajlékonysággal és kreativitással nevelnék, talán elkövetkező lelkes kutatócsoportok elkövetkező kutatásai kevésbé lehangoló képet mutatnának...

Kinyik Anita

Párhuzamos történetek

MORA, Terézia: *A szörnyeteg*. Ford. Nádori Lidia. Magvető Kiadó, Budapest, 2014.

Terézia Mora 2013-ban elnyerte a Német Könyvdíjat a *Das Ungeheuer* című könyvével. A magyar változat 2014-ben jelent meg *A szörnyeteg* címmel, Nádori Lidia fordításában. A mű egy tervezett trilógia második darabja; *Az egyetlen ember a kontinensen* című regényt követi, amelyben Darius és Flora történetét ismerhetjük meg. Míg a trilógia első része főként a külvilágra reagál – többek között az internet és az ún. IT-szektor milyenségére, illetve arra, hogyan látja vagy hogyan nem látja Darius Florát –, addig a pikareszk jellegű *A szörnyeteg* inkább a szereplők belső világába kalauzol minket: „A mélységnek ez az új élménye szédítő, ez már valóban kaland, de ha igaz, hogy egy élő nem élhet együtt egy halottal...” (652. o.)

A további különbséget a trilógia eddigi két része között az idézett mondat második fele mutatja meg: a második regényben ugyanis Flora már halott. A szerző azzal a módszerrel él, hogy kétféle tagolja az oldalakat: a felső szövegfolyamban a Dariusról szóló történetet olvassuk, az alsóban pedig Flora naplójegyzeteit. Ez a tipográfiai csavar ismerős megoldás lehet; Esterházy Péter *A szív segédigéjében* hasonló eljárást alkalmaz (az író könyveinek egyébként Terézia Mora az egyik legjelentősebb fordítója, az ő nevéhez köthető a *Harmonia Caelestis* és a *Semmi*

művészet átültetése német nyelvre). Összekötő elem lehet a két regény között a kiindulási pont is: mindkettő a szeretett személy halála után íródik – ez pedig tovább idézheti számunkra *A szív segédigéjének* két (inter)textuális alapját, Peter Handkének a *Vágy nélkül, boldogtalan* című művét, valamint a szerelemtematika mentén még inkább Borges *Alef* című elbeszélését. Az alsó szövegfolyam Esterházy-nál alapvetően a halál tematikája mentén szerveződik, vendégszövegek által, Moránál pedig (Darius szemszögéből) Flora „szól” a halálon túlról, szintén rendkívül sok vendégszöveget alkalmazva.

A szörnyeteg legizgalmasabb vonulata az elbeszélői nézőpont és a fordítás szoros összekapcsolása. Az egyetlen konkrét szöveg, aminek ismerjük a pozícióját, Flora naplója, amelyet – a nő halála után – a laptopján talál meg Darius. A laptopot azért vette neki a férfi, hogy fordíthasson rajta, mivel felesége gyakran vállalt el ilyen jellegű munkákat. Flora eredendően magyar származású, azonban Berlinbe költözése után látszólag nem hajlandó megszólalni magyarul: „Az fáj, azt a nyelvet használni. Még a villamos szót sem tudom kimondani úgy, hogy meg ne ölne.” (169. o.) A napló azonban mégis magyarul íródott. Darius, annak érdekében, hogy megértse, lefordíttatja egy egyetemistával német nyelvre. Tehát a *Das Ungeheuer*ben Darius és Flora írása németül olvasható; a tipográfián túl az különbözteti meg őket, hogy az íróknak saját bevallása szerint a Dariusról

szóló szöveg irodalmi, míg a másik, Floráé szándékosan nem az, sokkal darabosabb, tényszerűbb, szikárabb. A magyar fordító, Nádori Lidia úgy oldotta meg a kérdést, hogy *A szörnyeteg*ben mindkét szöveget magyar nyelven adta közre. Azonban Flora naplója esetében nem a Terézia Mora által magyarul megírt (majd az író által németre átfordított) részeket használta, hanem ő maga ültette át magyarra a német szöveget, igyekezve érzékeltetni Flora küzdelmét anyanyelve és választott nyelve között. Jól mutatják ezt azok a beélt idézetek – többek között Nemes Nagy Ágnes-től vagy Kassák Lajostól –, amelyek németül kerültek be Flora szövegébe, vagy a német szavak előbukása az eredendően magyar nyelvű írásban, illetve a téves „szótalálások”. Ezzel kapcsolatban eszünkbe juthat magának a szerzőnek a személye is. Terézia Mora magyar származású, ám Berlinben élő, német nyelven alkotó szerző, aki ebben a regényében segédnyelvként használta a magyart, azonban nem tervez magyar nyelven írni.

Az intertextusok révén egyértelművé válik az anyanyelvhez és a német nyelvhez való együttes kötődés. A szerző bevallottan inspirálódott József Attila *Szabad-ötletek jegyzékéből*, de Németh László *Iszony* című művéből is. A József Attila-i szövegvilágból az árvaság, a magány az, amivel Flora azonosulni tud. Kárász Nelli, az *Iszony* főszereplője szintén kulcsfontosságú lehet a nő alakjának értelmezése szempontjából. Mindketten a munkába menekülnek, jellemük alapvető mozgatórugója az askézis, de míg Nelli a magányosságnak egy olyan válfaját képviseli, amelyben azzal zárja ki az embereket, hogy túlon túl agresszívnek és erősnek mutatkozik, addig *A szörnyeteg* női főhőse ennek pontosan az ellentéte. Állandó félelemben él, és nem tud kiállni magáért, nőiségét teherként éli meg, és újabb lehetőségként arra, hogy valamivel kapcsolatban abúzus érje – szavak és tettek szintjén egyaránt. Eltűnni, észrevétlennek maradni, jónak lenni, de csak addig, ameddig nem kell beavatkozni; passzívan élni, ha már az jutott nekünk, hogy nem vagyunk életképesek – ezek Flora alapelvei, és ez az, amiért Dariuszt fogadja el társként, aki mellett – amíg képes rá – meg tudja élni ezt a „programot”.

Az előbbi fejtegetések után joggal gondolhatnánk, hogy Flora szövegrésze a problematikusabb, azonban Da-

riusé legalább ennyi izgalmat tartogat. Az első szembeötlő kérdés, hogy egyáltalán a férfi-e a róla szóló történet elbeszélője. A regény nagyon sok esetben összezavarja az olvasót. Külső nézőpontból indul: „Fölelhajolt, melle előlendült, illat szállt fel a hasa mentén” (5. o.), majd gyakorlatilag 669 oldalon keresztül folyamatosan meg-megtörlik a narrációt azok a belső monológok, amelyek Darius saját szemszögéből megírt szövegrészekként hatnak. Tovább árnyalja a problémát, hogy Darius anyanyelve német, azonban az utazás során legtöbbször angolul kényszerül beszélni, illetve a mű vége felé – örményországi és grúziai utazásai során – oroszul próbálkozik megértetni magát. Ezeknek a megjelenítése változó módszerrel történik: a belső monológok magyarul íródnak (tehát az eredetiben németül), azonban a párbeszédnek bizonyos elemei angolul olvashatóak. Mi lehet a váltások oka? Jelen idejű elbeszélésről van szó? Az igeidő erre utalna. Azonban az elbeszélésbe gyakran épülnek be asszociatív alapon szerveződő visszaemlékezések, a legtöbb esetben Florára, illetve a férfi gyermekkorára. De akkor mi lehet ennek az elbeszélésfolyamnak a műfaja? Darius is egyfajta naplót vezetne? A regény használja a kihúzás technikáját mint tipográfiai megoldást: „...a fekete férfit siratom, aki maku látlan cipőben, rendíthetetlen végső nyugalommal zuhant alá.” (70. o.) Az eljárás az *írás* aktusát magát erősítheti. Annyit biztosan tudunk, hogy a Flora által írott részeket Darius olvassa a cselekmény saját jelen idejében. Első ízben a 81. oldalon jelenik meg Flora bejegyzése, és amint Darius abbahagyja az olvasást, el is tűnnek a lap alján található töredékek. A módszer révén az olvasó egyszerre avatódik be Dariuszal Flora saját belső, titkos életébe. A mű végén pedig a két szöveg összeér, azonban nem érkezik el a vágyott beteljesülés, Darius utazása folytatódik.

A paralel jelleg tehát több szinten is áthatja a szöveget. Többek közt a tematika esetében is meghatározó elem. Darius felesége halála után nem tud „normális” lenni, eltűnik az életéből minden fogódzó, minden viszonyítási pont. Ezzel párhuzamosan ismerhetjük meg felesége depressziójának múltbéli, de tūpontos látéletét. Flora egész életében próbál észrevétlen maradni, életének egyik legmeghatározóbb jellemzője, hogy csak titokban

használja saját anyanyelvét, elvágott minden szálát, ami a hazájához köthette. Mániás depressziója és aszociális zavara miatt nem tud beilleszkedni egy másik társadalomba sem. Minden ízében idegen tehát. Darius azonban házasságuk előtt aktív társadalmi életet élt, jól eligazodott az előre kijelölt szociális utakon. De ahogy elkezd utazni, ő maga is idegenné, észrevétlenné válik. „Hallottam valamit, amit értettem, vagyis látható vagyok, nem tudok elfogulatlanul cselekedni” (255. o.) – ez az állapot számára azonban a legtöbb esetben üdvös, mivel rájön, hogy míg a felesége élt, addig nem is igazán ismerte (és ilyenformán valójában nem is szerethette akként, aki valójában volt). Ezért elkezdi bejárni azokat a helyeket, ahova Flora feltevése szerint kötődhetett. Így jut el először Magyarországra, majd amikor nem találja meg a vágyott kapcsolódási pontokat, tovább utazik Spanyolországba, Grúziába, Örményországba... Egyetlen eleme marad meg korábbi életének: az NDK-ból való származás, de ez is főként iróniával kezelve, humorforrásként. Sajátos módon kelet-európaisággént éli meg Darius a származását, de ez is mintha azt szolgálná, hogy közelebb kerüljön halott

feleségéhez, a magyar (értsd: kelet-európai) nőhöz. Az úton levés toposza ugyanis magában foglalja azt a vágyat és lehetőséget, hogy az ember megismerje magát. Darius számára ez a toposz részben úgy módosul, hogy megismerhesse a másikat. Azt a másikat, akire groteszk módon, amíg az élt, nem figyelt eléggé. A másik azonban sohasem teljesen hozzáférhető és megismerhető – ez *A szív segédigéi* egyik legfontosabb tanulsága, és *A szörnyetegéi* is.

Terézia Mora könyve súlyos alkotás. Magában hordozza az emigrációs irodalom egyik legalapvetőbb kollektív élményét, az idegenséget, de emellett érdemben hozzá tud szólni a társas magány, a depresszió, a talajvesztettség „szörnyetegének” mibenlétéhez is. A szerző pedig mindezeket úgy tárja az olvasó elé, hogy az olvasás aktusa során mi magunk is bevonódunk a titokzatos történetbe. Együtt fedezzük fel Flora naplóját Dariusszal, és mi magunk is átélhetjük, milyen idegennek lenni azáltal, hogy a szövegbe iktatott, különböző idegen nyelven (legtöbbször németül) írt mondatokat nem (feltétlenül) tudjuk feloldani.

Murzsa Tímea

Múlékony, de megidéző

SÜMEGI György: *1956 plakátjai (1956–2006)*. Corvina, Budapest, 2015.

Szántó Tibor 1986-os plakátkönyve óta csak Bakos Katalin 100 év plakátjait bemutató (*10x10 év az utcán*, Corvina, 2007) kötete mélyed el olyan alaposággal a magyar plakátművészetben s annak egy kitüntetett korszakában, mint ahogy Sümegi György kötete, az *1956 plakátjai* bemutatja e múlékony, mégis nagy hatású műfaj darabjait.

Sümegi a rendszerváltás óta foglalkozik a magyar képzőművészetnek 1956-hoz való viszonyával, elsősorban a forradalom napjainak és utóéletének alkotásaival. Ő mutatta be először Szalay Lajos '56-os rajzait, és fedez-

te fel az emigráció kevésbé ismert – talán idehaza soha nem publikált – művészeinek e témába vágó munkáit.

A téma izgalmas, mert nemcsak arra deríthet fényt, hogy hány magyar művészt „ihletett meg” a forradalom tizenvalahány napjának eseményáradata, hanem arra is választ találhat kutató és néző, hogy milyen minőséget, milyen szakmai kvalitásokat tudott felmutatni a megszületett művek többsége.

Tudjuk, hogy a harmincéves háború rémségeinek ábrázolásától Goya *Caprichos*-sorozatán át Daumier kritikai realista rajzaiig vagy épp Otto Dix első világháborús karcaiiig számos remekmű született a véres összecsapások idején. Most emlékezünk az első világháború rémisztő négy évére, annak magyar képzőművészeti feldolgozása is

folyamatban van. Nemcsak festmények, grafikák, haditudósításként elkészült rajzok, de a világháborús plakátok is igazi kortörténeti adalékok e tekintetben.

Sümei korábbi vállalkozásai után egy nehezebben felderíthető, kutatható műfaj, a plakát, röpcédula, stencilezett felhívások dokumentálását vállalta, és ez a kutatása is 1956 történetéhez, annak esemény- és szellem-történetéhez szolgál remek adalékként. A Corvina kiadó gondozásában megjelent, szépen szerkesztett, ízléses tipográfiájú könyv élvezetes olvasmány, tanulságos dokumentáció és kalandos eseménytörténet egyben. Nem csupán a szűken vett szakmai közönségnek, hanem minden történelemmel és különösen a magyar újkori történelemmel foglalkozó olvasónak élmény lehet.

Tizenegy fejezeten keresztül vezet végig a szerző az olvasót az ötvenhatoság, az ötvenhatos ellenállás dokumentumainak megismerésében.

Az első fejezet tisztázza, mit értünk, mit érthetünk forradalmi plakáton – egyben kis magyar plakáttörténettel is szolgál, különös tekintettel 1919, 1945 és a Rákosi-korszak plakáttörténetére.

A következő négy fejezet az 1956. október 23-án induló tüntetések demonstrációs tábláitól a leveretés „agitkáiiig” dolgozza fel – gyakran a szerzőség felkutatásával – a megszületett alkotásokat. Sümei a stencilezett grafikákat, a falragaszokat és felhívásokat is besorolja a plakát speciális műfajai közé, elsősorban azért, hogy személetesse tegye, hogyan követték nyomon a spontán, alig szervezett és megrendelt sokszorosított munkák a forradalom eseménytörténetét.

A nevesített szerzők (Dede Jenő, Pleidell János, Varsányi Éva vagy Németh József) mellett elsősorban a ma már kinyomozhatatlan, gyakran még szignót is nélkülöző falragaszok szerzőit mutatja be, hasonlítja össze, stílusos vagy tartalmi azonosságokat is felmutatva. Vándormotívumok (szovjet katona, tank, romok, kéz, elesett harcos) mellett a klasszikus szocialista (vagy még

korábban a háborús) propagandaplakátok elemei bukannak fel. (Érdekes megfigyelni, hogy a később emblematikussá váló lyukaszászló-motívum a forradalom napjainak plakátjai között egyáltalán nem bukant fel.)

Sümei sorra veszi a készítőket, és a készítési helyszínek közül a Képzőművészeti Főiskola forradalmi nyomdai tevékenységét is bemutatja szóbeli visszaemlékezések alapján.

A forradalom bukása nyomán már illegálisba húzódo felkelők anyagai még kevésbé ismertek, ezek legtöbbször stencilezett vagy kézzel írt-rajzolt kisméretű röplap. Néhányat ezek közül is láthatunk a kötetben.

Külön fejezetet szentel Sümei a magyar forradalommal szimpatizáló lengyel művészek forradalmat köszöntő, annak védelmét propagáló plakátjainak bemutatására. Legismertebb közülük a *Síró galamb*, Franciszek Starowieyski munkája, amely a magyar forradalom egyik külföldi emblémájává vált.

A forradalom utóéletének legfontosabb helyszínei a nyugati emigráció városai, az itt meghúzódó és alkotó művészek és munkásságuk. Az Olasz-

országban, Nyugat-Németországban vagy Latin- és Dél-Amerikában élő magyar emigráns csoportok az ötvenes-nyolcvanas évek között kisebb-nagyobb hatású megemlékezéseket, tüntetéseket szerveztek, amelyeknek plakátanyaga később több országban is felbukkant. Így például Fényes Zoltánnak, az Argentínában élő magyar festőnek nagyhatású festményét számos nyugati országban használták fel könyvborítóként, filmplakátként, megemlékezve az ötvenhatos eseményekről.

Sümei az emigráció éveinek képi emlékeit bemutató fejezeteiben (*1956 plakátjai a világban, az emigrációban, Plakátok a forradalom évfordulóira*) számos visszaemlékezést, interjúrészletet közöl – köztük néhány saját forrásból származik, levelezésből született. Ezek az írásos anyagok teszik még plasztikusabbá az '56 utáni emlékezetmunka nehézségeinek bemutatását.

A rendszerváltozás elhozta 1956 rehabilitációját, és ha látjuk is, hogy mind a mai napig mennyi ellentmondás, önkényes dokumentumfelhasználás, mesterséges kultusképzés tartja is fogva a történeti tisztánlátásunkat '56 ügyében, a vizuális megjelenítések gazdagsága mégis segít az értelmezésben. Sümegei két fejezetet szán '56 újraértelmezésének képi dokumentumainak (*A forradalom újraélelt emléke: 1986–90, illetve Plakátok a forradalom 50. évfordulójára*). Ismert alkotók, immáron számunkra is ismerős plakátok vizualizáltak beszélnek az utódok (túlélők, tanúk) emlékezetéről.

Sümegei György gondosan megírt-szerkesztett munkája fontos mérőkövető lehet a 20. századi magyar történelem legproblematisabb és legfelemelőbb napjainak jobb meg- és felismeréséhez. Csak egyetérteni lehet a szerzőnek az utószóban megfogalmazott gondolataival: „1956 plakátjainak valójában sehol és semmikor nem tisztázták még a magyar plakáttörténet klasszikus darabjaihoz vagy együtteseikhez képest jelentkező speciális vonásait, melyek segítségével beemelhetők lennének a magyar plakáttörténetbe.”

Igaz ez 1956 teljes történetére is.

Sinkó István

Rendszerváltók visszanevezése

KISS Gy. Csaba: *Hogy állunk a számvetéssel? Közéleti íráások 1994–2015*. Nap Kiadó, Budapest, 2015.

Annus mirabilis – írták sokan 1989-ről, a világtörténelem legfurcsább, ugyanakkor a 20. század legnagyobb hatású fordulatának évéről. Világbirodalmat még senki nem látott puskaelövés nélkül összeomlani, s ugyancsak ritkaság, hogy egy világbirodalom után szinte semmi történelmileg értékelhető teljesítmény nem maradt. Még kiábrándítóbb a mérleg, ha a birodalmat összetevőiként vizsgáljuk, s különösen az, ha a birodalom fejlettebb részeiről tesszük ezt. A szovjet befolyási övezetbe bekényszerített Közép-Európa fejlettségi tekintetben a szovjet birodalom centruma volt, megáldva/megverve azzal a geopolitikai sorcsapással, hogy „emberöltönként átzúdult rajta a történelem”. Kiss Gy. Csaba a pozsonyi Tözsér Árpád metaforáját használva írja: „És tudjuk, a homokórát legutóbb 1989-ben fordította meg a történelem” (67. o.).

A kommunizmus világméretű történelmi kísérlete megbukott, s a kísérletet szimbolizáló ország, a Szovjetunió eltűnt a térképről. A triumfáló Nyugat győzelmét s főként az alakuló, új nemzetközi rendszer mibenlétét

iskolák sora próbálja azóta elemezni. A választék a „liberalizmus történelmi győzelméről” (F. Fukuyama) a civilizációk elkerülhetetlen összecsapásán (S. Huntington) át a nemzetközi anarchia visszatérését előrevetítő káoszelméletekig s az unipoláris világ fenntarthatatlanságáig terjed. Ez utóbbit főként a bipolaritás által háttérbe szorított, feltörekvő harmadik világbeli fővárosokból (Peking, Delhi) hallhatjuk. Sőt a világmagyarzatok között reneszánszukat élék az úgynevezett geopolitikai iskolák, amikor is a földrajzi-történelmi adottságok preferenciákat élveznek az értékelésben. Hogy csak egyet említsünk közülük: Moszkvában az úgynevezett eurázsiai iskola (Szavickij, Gumiljov, A. Dugin) élvez növekvő népszerűséget. Természetesen egy közép-európai optikát használó értelmezés nem keverhető össze a globális szinten mozgó megközelítésekkel, de jogossága ugyanúgy nem vitatható, mint ahogy a folyamatban részes országok egyenkénti álláspontja sem. Logikailag ebbe a sorba illeszthető Kiss Gy. Csaba kiindulópontja is, aki magát kitarthatóan közép-európainak vallja (*Hogyan lettem közép-európai?* 189. o.). A könyvecske olvasását is célszerű ezzel az írással kezdeni. A szerző ebben ugyanis pályafutásának rövid bemutatása mellett látásmódja esz-

szenciáját sűríti össze: „Nekem nem az Osztrák-Magyar Monarchia jelenti Közép-Európát, hanem sokkal inkább az a köztes zóna, ahol két totalitarizmus emlékezetével kell számot vetni, ahol a kis és közepes nemzetek nacionalizmusa annyira hasonlít egymásra.” (191. o.) Nem véletlenül hasonlítanak. A nemzetállam kifejlődésének útjában ugyanis csak a két referenciaország (Franciaország és Anglia) esetében voltak adottak a feltételek. A nemzeti kibontakozás csak a stabil határok és a függetlenség megléte esetén mehetett úgy végbe, hogy a társadalom nagyobb része (a *tiers-états*) bevonult az alkotmány sáncai mögé. Az európai nemzetfejlődés másik alaptípusa (német és olasz államnemzet) már azt az ellentmondást hordozta, hogy a független és egységes nemzetállamért előbb harcolni kellett. A közép-európai nyelvi vagy kultúrnemzetek esetében pedig nem volt sem függetlenség, sem nyelvi homogenitás, viszont voltak rivalizáló birodalmak, reménytelen területi viták, összecsúszott, kibogozhatatlan történelmek, kölcsönös sérelmek és a homógen nemzetállam áhított ábrándja.

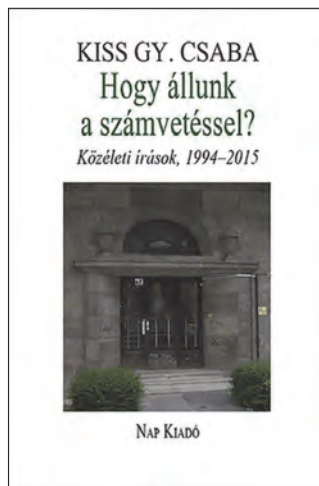
A 38 hosszabb-rövidebb írást tartalmazó könyvecske címe – *Hogy állunk a számvetéssel?* – visszatekintést, egyfajta mérlegkészítést ígér. Az alcím viszont – *Közéleti írások 1994–2015* – tisztázza, hogy nem politikatudományi vagy más társadalomtudományi elemzések következnek, hanem inkább különféle, jobbára irodalomtörténeti indíttatású gondolatmenetek a térség közös 20. századi történelméről, a magyar, a csehszlovák és a lengyel rendszerváltozásról s az elmúlt két évtized alakulásáról. Ezen belül elsőként a szereplőkről (*Arcélek, emlékek*), a helyszínről (*Itthon Közép-Európában*), a régió legkonfliktusmentesebb kapcsolatáról (*A magyar és a lengyel*) és végül a nemzeti fejlődés akut problémáiról (*A felejtés ellen*).

Két gondolatmenet kívánkozik kiemelésre. Az első a kötet címadó tanulmánya, amely az első világháború

kitörésének 100. évfordulójára íródott. A nemzeti emlékezet a háborút lezáró trianoni békét a nemzeti tragédia szinonimájaként használja. Okkal. De feldolgozásához közel egy évszázad után megkerülhetetlen a körülötünk élő nemzetek narratíváinak ismerete, valamint a tágabb hatalmi összefüggések feldolgozása. „Nem lehet ezekről a folyamatokról egy nemzetre szorítkozva számadást készíteni” – figyelmeztet Kiss Gy. Csaba.

A szerbek például megvalósulni látták nagynemzeti ábrándjaikat Jugoszlávia létrehozásakor, ami nyolc évtizeddel később drámai végjátékban vallott kudarcot. Koszovó függetlenné válása a mitikus nemzeti szimbólum, Rigómező elvesztését is jelentette. Nekik is túl kell esni egy keserves számvetésen. A magyar esetben a számvetések egyszerűen elmaradtak. Nem csak az első világháború után; lezáratlan és kibeszéletlen maradt 1944–45 és 1989 is. Még jelképes búcsúra sem került sor a kommunista rezsim és a szovjet megszállás után, s úgy tűnik, mintha a magyar társadalom valamiért nem akarna szembenézni

„azzal a korszakkal, politikával, ideológiával, amelyben évtizedeket töltött” (138. o.). A politikatudomány ugyan már több lépést tett ebben az irányban, de a szerző meglátása korrekt: sem a memoáriró rendszerváltó politikusok, sem a szakkönyveket készítő társadalomtudósok nem tudtak még közös nevezőre jutni. Még abban sem, hogy miként nevezzék: rendszerváltásnak, rendszerváltozásnak, rendszerváltoztatásnak, fordulatnak vagy épp a rendszerváltás rendszerének. Melyik az igazi? Ha még megnevezni sem tudjuk, vajmi kevés esély van egy higgadt vita kialakulására a tartalomról. Kiss Gy. Csaba summázata irritálhatja a társadalomtudományok képviselőit („Történelmünkben nem először: az irodalom tükre látszik hitelesebbnek”, 138. o.), de nem helyettesíthet egy mindmáig hiányzó folyamatot, a közösségi akaratképzés működő mechanizmusának és intézményeinek létrehozását. Ha egy társadalom

képtelen a közösségi akaratképzésre (ennek formáját manapság demokráciának, azaz a többség uralmának nevezik), ha a politikai küzdelemben vesztes fél a vereség elfogadása helyett újból és újból legitimitási vitákat generál, s a saját véleményének társadalmi leszavazását, valamint a többségi hatalomgyakorlást diktatúrának, sőt fasizmusnak tekinti, akkor az a társadalom (illetve az öt nemzetközi szintűen képviselő állam) képtelen a nemzeti érdek artikulálására is. EU-tagként ekkora luxus megengedhetetlen.

A másik kérdés a kötet több írásában is felbukkan: miért nem működik a visegrádi négyek regionális együttműködése? Az elmúlt két évtizedben szinte több argumentumot találunk arra, hogy ez a formáció életképtelen, mint arra, hogy működőképes. A Visegrádi Együttműködés eredetileg magyar javaslatra, a Varsói Szerződés lebontására született (1991. február 15.), s alaptevékenysége csak később egészült ki az euro-atlanti csatlakozás folyamatának kölcsönös támogatásával. Két eltérő irányú, de egyformán az akadályozó tényezők kö-

zött látjuk az érintett négy ország eltérő önértelmezését (Prága nem tartja magát közép-európai államnak, Varsó középhatalomként vezető szerepet kíván játszani, Pozsony és Budapest pedig képtelen közös hangot találni), s ami még nehezebb: Brüsszel rosszállását. Szavakban az EU szereti ugyan a regionális együttműködést, de kifejezetten nehezményezi a regionalizmust. A négy állam vezetőinek egyeztetését az Európai Tanács ülései előtt a nagy tagállamok vezetői megrökönyödve konstatálták. Pedig nincs más értelmes lehetőség a régió számára, s egyet lehet érteni Kiss Gy. Csabával, hogy „Közép-Európának, a visegrádi országoknak együtt kellene megfogalmazniuk céljaikat mind az EU-n elül, mind rajta kívül... A történelem tanúsága szerint ezt a régiót együtt szokta elsodorni a vihar, s akkor lesz kisebb ennek az esélye, ha országaink összefogóznak.” (187. o.) Mit lehet ehhez hozzátenni? Úgy legyen! A szerző könyvecskéje, kis terjedelme dacára, erős szószólója Közép-Európa sok diszsonanciától szenvedő közös hangjának.

Gazdag Ferenc

Teljes élet

Márti és a kettős identitás. Andrásiné Földes Márta írásaiból összeállította és az életrajzot írta András Andor. Oriol és Társai, Budapest, 2011.

2008-ban súlyos betegség után meghalt Budapesten egy okos asszony, aki gyakran gondolkodott az élet során adódó nagy kérdéseken, társadalmi problémákon, és az ezekről kialakított mondanivalóját írásba foglalta. Özvegyen maradt férje azzal kívánt emléket állítani az eltávozottnak, hogy könyvbe szerkesztette az esszéket. 2011-ben jelent meg a *Márti és a kettős identitás*. A kiadó biztatta a nyolcvanadik életévéhez akkor még csak közeledő András Andort, hogy írjon memoárt, összegezze saját élete tanulságait, és rajzolja fel Mártival közös éveik történetét. Ne aggassa, hogy nem szépíró – bár

mindannyiunk élete regény, ha átélünk egy faji üldözéssel tetézett világháborút, egy proletárdiktatúrát és egy forradalmat, akkor éppenséggel kalandregény –, bízson benne, hogy szabatos elbeszélő stílusa, különösen pedig az elmondandók becsülettel kiérlelt, őszinte megfogalmazása nyomán akkor is érdekes és tanulságos könyvet adhat ki a kezéből, ha azzal nem az irodalmi parnasszust célozza meg. Így született meg a *Levelek a túlvilágra* 582 oldala, a mai kor konzolidált viszonyai közt családi védőburokban élő fiatalok okulására, arról, hogy milyen viszontagságos volt apáik és nagyapáik ifjúkora, hogyan vészelték ezt át (ha átvészelték), és miben befolyásolták a történetek életfelfogásuk alakulását.

A kezdőfejezetek a családfára tekintenek vissza, Auspitz Árpád boksánbányai zsidó nagypapától kez-

dődően, aki katolikus sváb lányt vett feleségül. A kronológiai rend a memoár fontos hősével, a Krassó-Szörény vármegyei Vassafalván született Auspitz Andorral folytatódik, aki szintén keresztény feleséget, vallásos katolikus lányt talált magának, egy fennmaradt cetliből következtethetően a temesvári angol nyelvtanfolyamon létrejött ismeretség révén. Romániából a katonai behívást elkerülendő települt Budapestre, így gyermekeik már Csillaghegyen születtek.

Az első megrázkódtatás az volt a kis család számára, hogy apja, a zsidótörvények szigorodása következtében elvesztette tisztviselői állását. Talpraesett ember lévén, elkezdett angórfanyulakat tenyészteni, angórfonalat és ruhadarabokat készíteni. Egy rövid munkaszolgálatot még aránylag jó kedéllyel vészelt át, de a második behívó már a Don-kanyarba szólt, ahol a kemény télben, sanyarú viszonyok közepette, negyvenévesen meghalt.

Andrási Andor, kivételesen jó memóriája révén, a régmúlt, így a háború utáni évek ezernyi apró részletére is élesen emlékszik vissza. Nélkülözésekre, viszontagságokra. Nagy segítség volt, hogy az iskolás fiút és kisöccsét, Pétert befogadta Sztéhlo Gábor a Jó Pásztor Alapítvány gyermekotthonába. Ő korának megfelelően a Farkastanyának elnevezett, Árnyas úti épületbe került, ahol Sztéhloék igazgatói lakása volt az emeleten, Péter pedig a Napsugár épületbe, ahol evangélikus diakonisszák foglalkoztak a kicsikkel. Így ismerkedtünk össze. Félárvaként én a Farkastanya Vakondhálójában kaptam helyet, Andor a nagy kertre néző Mókushálóban. Sztéhlo nagytiszteletű úr írta *Isten kezében* című visszaemlékezésében: „A magyar társadalom osztályainak olvasztókohója lett az otthon, ahol eleinte görbén nézett egymásra az elárvult zsidó gyermek és a csendőrfia.” A kezdeti hónapokban voltak még összezördülések. Andrási Andor sok barátot szerzett a Gaudiopolisban, közöttük Schuller Ervint, akit idéz a könyvben: „A zsidó gyerekek lenyilasoztak bennünket. Nekik még maradt

egy kis remény, hogy előkerülnek a szülők. Nekünk még az sem volt. Sztéhlo nagytiszteletű úr megelégtelt. Berendelt mindenkit a hatalmas ebédlőbe. Na, itt, gyerekek, nem jöttök ki innen, míg ki nem szortírozzátok a zsidókérdést. Mindenki egyszerre akart beszélni. A nagytiszteletű úr úgy dörgött ránk, mint Mózes a hegyen. Egyenként kellett elmondani az érzéseinket. Mindenki kiadta a vipera mérgét. Mindenki feloldódott. Sztéhlo ránk parancsolt, hogy fogjunk kezét, hisz a bajban mind testvérek vagyunk. Attól kezdve tényleg testvérek lettünk, a mai napig.”

Így hangzott Gaudiopolis köztársaság célkitűzése: „Krisztus evangéliumának szellemében, társadalmi korlátokat megszüntetve, önálló, öntudatos, önismeretre és önbírálatra törekvő, gyakorlatilag ügyes, elméletileg képzett magyar embereket nevelni.”

1948-ban megváltozott Magyarország politikai arculata. A gyermekköztársaság létezése nem tetszett a kommunista rendnek. Sztéhlo Gábor intézetét megszüntették, családjával együtt kilakoltatták az otthon területéről. Így visszatért egyházi szolgálatba, s így is módot talált segélynyújtásra: a kitelepítetteket látogatta. Később megalapította a mai Sareptát, az evangélikus egyház szeretetotthonát elesett idősek és szellemi fogyatékos gyerekek számára. Ez után ment ki az 1960-as években Svájcba.

Az 1950-es évek a kommunista elit kivételével minden magyar számára kemény megpróbáltatást jelentettek, s az Andrási család számára különösen. A három gyermekét egyedül nevelő anya súlyos betegségét egy bal eset tetézte, negyvenkilenc évesen meghalt, a gyerekek a lakásban csak úgy maradhettek bent, hogy hármójuk közül Edit már a huszadik évében járt, így kinevezhették két öccse gyámjává. Andor másfél évig zsírsavgyári segédmunkás volt Rákospalotán, mielőtt bekerülhetett az egyetemre, ahol viszont olyan neves professzorai voltak, mint Lengyel Béla, Schulek Elemér, Bruckner Győző,

Buzágh Aladár és Erdey-Grúz Tibor, aki a könyv szerint nem volt rossz tanár, még ha arról nyilatkozott is, hogy a fizikai kémia legnagyobb szaktekintélyeinek Lenint és Sztálint tekinthetjük.

Milyenek voltak e korszak viszonyai? Az azonos családi háttérűek, gondolkodásuk összetartottak egymással, az értelmiségi fiatalok összejártak valamelyik hanglemezyűjtő lakásán vagy például a Mátyás templom vasárnapi miséin, közösen hallgattak klasszikus zenét, vagy a szünetben beszöktek a Zeneakadémia nézőterére.

Andrási Andor élénken emlékszik vissza 1956-ra is, az egyetemi vitakörökre, majd a huszonharmadikai felvonulásra, a forradalom kirobbanására. A kortörténeti hűség érdekében e rész megírása előtt anyaggyűjtést is végzett. Mint írja: „...a forradalom magasztos emlékét sokukban nem lehetett megmásítani.”

Az egyetemi diplomaszerezés utáni éveket a szerző életkezdésnek nevezi, valóban ekkor kezdődött az az életszakasz, amikor kibontakoztathatta szakmai tehetségét, megalapozhatta nemzetközi elismertségét mint sugárvédelmi szakértő, és Földes Mártával kötött házassága után pater familiasává válhatott a család új nemzedékeinek. Ifjú korában egy ideig játszott a gondolattal, hogy talán papi pályára lép. De azután úgy érezte, hogy a családalapítás fontosabb feladata lehet a mégoly vallásos embernek is. És a házasság harmóniáját növelte, hogy Márta szintén hitt a vallás erejében. Polgári esküvőjüket a kerületi anyakönyvvezető előtt tartották, de az egyházit – hogy emlékezetesebb legyen – Prágában, a gótikus Tyn templomban, igaz, csak a két tanú, azaz a sekrestyés és a sarki antikvárius állt mellettük Jiří Reinsberg plébános előtt. S megszülettek a gyerekek: Gábor és Juli. A három Andrási

testvér néhány éve készült, nagy családi csoportképén huszonkilencen állnak, ülnek, guggolnak a gödi nyaraló kerti gyepén.

Az akadémiai központi kutatóintézet kandidátusi rangú szakértőjének különösen a csernobili katasztrófa után lett nagy keletje, a sugárvédelem terén nemzetközi hírnévre tett szert, előadásokra hívták a világ minden részéről, Ausztráliától a kongói Brazzaville-ig.

Teljes életre tekinthet vissza. E visszapillantás köréből nem hiányozhatnak azok a meghatározónak bizonyult évek, amelyeket Andrási Andor a Sztahlo-intézetben töltött. Hajdani embermentő társa, Koren Emil 1994-ben úgy érezte, hogy Sztahlo Gábort kissé elfeledték. Tény, hogy halála idején még nem voltak ismertek a tettei az egész ország előtt. Naplószerű visszaemlékezései az Evangélikus Országos Levéltárban aludták Csipkerózsika-álmukat, ott talált rájuk Bozóky Éva, és amikor a szerkesztett részletek a *Diakonia* hasábjain megjelentek, a történetek megragadták Szántó Erika filmrendező figyelmét. 1985-ben elkészült *A gyermekmentő* című dokumentumfilm, majd hőséről a játékfilm is. A megszólaltatott hajdani megmentettek a volt Gaudiopolis-állampolgárokkal, továbbá Sztahlo-családtaggokkal összefogva alapítványt hoztak létre Sztahlo Gábor emlékének ápolására és rászoruló fiatalok segélyezésére. Andrási Andor manapság ennek a működtetésére fordít sok időt. Szerencsére nyolcvanon túl is aktív, munkabíró, életigenlő. Könyve megszívlelendő tanulsága, hogy megrázkódtatások, tragédiák ellenére szebbnek tetszik az élet, ha azzal a jó érzéssel fekszünk le minden este, hogy ami tőlünk telt, azt megtettük kiteljesítése érdekében.

Sárközi Mátyás

Családregegy hat esszében

Jonathan Franzen: *Diszkomfortzóna*. Ford. Bart István. Európa, Budapest, 2015.

Jonathan Franzen amerikai író (1957) volt a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendége 2015 áprilisában, esszékötetét idén adta ki az Európa Könyvkiadó. Három nagy regényét már olvashattuk magyarul, a *Javítások* 2012-ben, az *Erős rengés* és a *Szabadság* 2013-ban jelent meg Bart István fordításában, az Európa Kiadó gondozásában.

A *Diszkomfortzóna* hat esszét tartalmazó kötet, amelyben a regényíró kölyök- és ifjúkorának eseményeit dolgozza fel. A kötet borítóját madárles díszíti. Az asszociáció egyszerű: az író szenvedélyes madarász. Magyarországi tartózkodása alatt is szakított időt a madármegfigyelésre. Értelmezhetjük azonban úgy is, hogy érett korából tekint vissza eszmélődése idejére a magaslesről. Felidézi kamasz- és ifjúkori fejlődésének egy-egy jelentős folyamatát, és 50 évesen értékeli azokat. Ő maga azt nyilatkozta, hogy gyermekkorában nagyon tartott a szüleitől, a magaslesre anyját képzelettel, aki mintegy őrtoronyból próbálta meg figyelemmel kísérni minden cselekedetét.

A cím magyarázatát egy szülei között lezajlott veszekedés adja, amikor a termosztát kívánatos beállításán vitáznak. Anyja, aki a középosztály legátlagosabb, egyszerűsmind legmintaszerűbb háziasszonya próbál lenni egész életében, spórolna a fűtéssel, míg apja küzd a jogáért, hogy legalább a „komfortzóna legaljára” feltekerje a termosztátot. A „diszkomfortzóna” szó egyúttal utalhat arra is, hogy Franzen nem fényezi hamis mázzal a gyerekkort, a serdülés idejét. Nem idealizálja életének ezt az időszakát. Nem csupán az otthon melegére emlékszik, hanem a feszültségekre, a saját szorongásaira, bizonytalanságára és szülei életével kapcsolatos kritikáira is.

Franzen bőszerű író. Regényei egyenként 6-700 oldalasak, a *Szabadságot* és a *Javításokat* a 19. századi nagy családregegyekhez szokták hasonlítani. Kritikusai el is töprengenek, van-e még helye az irodalomban az ilyen családregegyeknek. Az esszékötet ennél lényegesen rövidebb, de ennek olvasásakor is felmerül, honnan veszi a szerző a bátorságot, hogy az anyjától örökölt ház eladását, kamaszos csínytevéseit, némettanulásának fázisait és magánéletének megannyi más momentumát ilyen aprólékos részletességgel tárja az olvasóközönség elé? Az író személyiségének kettőssége mutatkozik meg ebben. A kötetben önmagát mint gátlásos, szerencsétlen kamaszt ábrázolja, aki családjába is utolsóként érkezett, és mintha érkezésekor táblát akasztottak volna a nyakába: „Ne mondjatok neki semmit!” Ő az, akit csak nehezen vesznek be a csapatba, aki nem tudja, mi az a maszturbáció, aki fél a pókoktól, az iskolai bálaktól, a tornatermi öltözőktől, a kutyáktól, a lányoktól, és aki úgy érzi, társai előtt úgy kell viselkednie, mintha

nem élvezné, hogy hatfunkciós kalkulátorán ki tudja számolni a csillagok abszolút fényességének magnitúdóját. Másrészt a felnőtt Franzen irigylésre méltó önbi-zalommal lotyog életének mindezen eseményeiről, és elvárja, hogy az olvasó lelkesen pillantson be a nagy író gyerekkorának eddig homályos zugaiba.

Az első esszé az *Eladó ház* címet viseli. Anyja halála után az író feladata a családi ház értékesítése. St. Louis külvárosában, Webster Groves-ban állt az épület, amely szüleinek státuszszimbóluma és életcélja is volt egyben. Franzen számba veszi az ingatlant és a benne lévő tárgyakat, tárgyal a közvetítőkkal, eközben búcsúzik anyjától és a gyerekkorától. Fanyar iróniával tárja eléink szüleinek a házhoz való viszonyát. „Ettől sokkal kelendőbb lesz a ház! – kiáltott fel apám, amikor az alagsorba beépített

egy kis zuhanyzófülkét.” Anyja „ingatlanpiaci segédletet” állít össze halálára készülődve, amely a minél előnyösebb értékesítést hivatott segíteni. De a szülői ház messze nemcsak az ingatlant jelenti, hanem egykori családját és anyjához fűződő ellentmondásos viszonyát is. „Ez volt a ház, ahová tíz hónapig, havonta ötször, mialatt én és a bátyáim éltük a magunk partvidéki életét, ő magányosan hazatért a kemoterápiából.” Anyja erős személyisége, családközpontúsága, igazodási vágya megjelenik a *Szabadság* Pattyjének és még inkább a *Javítások* családját összefogni vágyó Enidjének alakjában.

A két póniló című esszé Charles M. Schulz képregényszerzőről, Snoopy megálmodójáról emlékezik meg. Ezzel párhuzamosan jellemzi skandináv gyökerű apját, és mutatja be családjuk néhány konfliktusát. E két vonulat meglehetősen lazán kötődik egymáshoz; talán az a találkozási pont, hogy Franzen mint kisgyerek épp a *Peanuts* képregények világában él, amikor bátyja elköltözik otthonról. Ez az írás az európai olvasó számára kevésbé ismert élményvilágot idéz fel.

Annál ismerősebb lehet számunkra az *És kiárad az öröm*, amely egyházi ifjúsági csoportjainak dinamikájába vezet be. A fiatalok rajongva követik az ifjúsági vezetőt, a bizalmatlan szülők pedig időnként büntetésből nem engedik el a templomba a gyerekeket. A történetfüzérből kirajzolódik, hogy a kamaszoknak az élet nagy kérdései iránti szenvedélye és a kortárs csoportba való befogadtatás iránti vágya éppúgy szétszalazhatatlanul összefonódik, mint az ifjúsági vezető legjobb szándékai és hatalomszeretete.

A negyedik esszében saját maga és barátai diákkori csínyeit írja le, meghökkentő részletességgel. Visszatérő motívuma, hogy az író kamaszkorában egyszerre volt 17 éves és 50 éves is, vagyis az örültségek közepette is felébredt benne a felelősségérzet és az együttérzés a lóvá

tett felnőttekkel. A csínytevések leírásai iskolaigazgatók számára amúgy érdekesek. A magyar iskolarendszer felől szemlélve az eseteket – például ahogy éjszaka ellopják az iskolai csengőket –, igen meglepő az amerikai iskolavezető reakciója, aki lényegében játszótársnak tekintette a fiatalokat, legalábbis semmi nem szól az esetleges büntetésről, Franzennek pedig nem erénye a sűrítés.

Az idegen nyelv című írásban német tanulmányait és szüessége elvesztését ábrázolja párhuzamosan. Mindkét folyamat hosszú és küzdelmes volt. Részletesen mutatja be Goethe, Rilke, Kafka és Mann művészetét, ezt olvasva volt a legerősebb a benyomásom, hogy eredeti, tengeren túli célközönsége kevesebbet tud az esszé tárgyáról, mint a közép-európai olvasók.

Az én madárproblémám az utolsó írás címe. A házassága tönkremenetele feletti tehetetlenségét madarászatra fojtó fickó alakját jól ismerjük, megmintázta a *Szabadság* Walterjében. Mialatt a huszoneves Franzen a füttylőrécéket, feketarcú récéket, vörhenyes fülemile-rigókat hajkurássza, Al Gore borús környezeti jóslatairól morfondírozik, és kétségbeesett erőfeszítéssel próbál új párkapcsolatot építeni és családot alapítani. A szenvedélyesen szeretett természet romlása, az egész Föld miatti aggodalom és a gyermek nélküli élet céltalansága versengnek az író rosszkedvéért. Némi enyhülést végül az öt hazaváró kaliforniai írónőtárs szavai hoznak számára.

A kötet a két nagy családregény vonalát viszi tovább annyiban, hogy nem vonultat fel extrém helyzeteket, a hétköznapi életben is talál elegendő témát. A szinte élőbeszédszerű mesélés közben elejt néhány konklúziót a szülőkkel való kapcsolatról, a kamaszságról, a művészetéről. Végül ráismerünk, honnan olyan ismerős ez az amerikai: mondja, mondja a történeteket, és keresi az értelmet a rengeteg csip-csup dolog között.

Kézdy Edit

Textilmindenség

Kelemen Kata *Válogatás (1983–2015)* című kiállítása. Városi Galéria, Szigetszentmiklós, 2015. november 5. – december 5.

Ha Kelemen Kata szellemi tevékenységének, érzelmi életének, gondolkodásának tárgyasulását nézzük, azt érzékeljük, hogy a művész ötféle műfajban is megnyilvánul. Eddigi életművében ugyanis megtalálhatjuk a sámánköpenyekre, templomi zászlókra emlékeztető, nagyméretű szabadvásznas textillobogóit, – elméletileg – kézbe foghatjuk, imasádként magunkra tekerhetjük, ujjbegyünkkel Braille-írásként letapogathatjuk plasztikus textilszalagjait, kézbe vehetjük, megnyomkodhatjuk a furcsamód könnyű, párnaszerű textilköveit, szeglettől szegletig mustrálhatjuk réteges textilképeit, és nagyítóval vizsgálhatjuk vegyes technikás palimpszesztrajzait.

Ez a műfaji gazdagság azonban meglepő monomániáról tanúskodik: a *transzparencia*, tehát az áttetszőség, az átjárhatóság, az átláthatóság és a *jelírás*, mondhatni a titkosírás varázslatos, személyre szabott, azaz szabadon kezelt átszellemült rögeszméjéről, a két világértelmezési fogalom állandó jelenlétéről, sőt a kettő tudatos összekeveréséről és egymásba merítettségéről. Ez a két világértelmezési fogalom már egy jó ideje szétválaszthatatlanul összeforrott világszemléletében, világmegragadó, világtérképező tevékenységében.

A kettő közül az elsőt még a '80-as évek elején, a velemi művésztelepen történő tartózkodása során kezdte tanulmányozni és alkalmazni textilalkotó tevékenységének elméleti és gyakorlati tárgyaként. Tehát nem maga a kézi szövés érdekelte őt, hanem a különféle technikával kivitelezett anyagok szerkezete, vagyis a csomózások, hurkolások, szálkereszteződések organikus és konstruktív ereze, grafikai képe.

Pontosabban arra figyelte fel, hogy ezek az egymásra helyezett vagy az egymáshoz képest térben távtartó struktúrák a fény hatására nemcsak grafikai vonalakká

és vetett árnyékokká, de – akárcsak a színes üveglablók esetében tapasztaljuk – összhatásukban valóságos

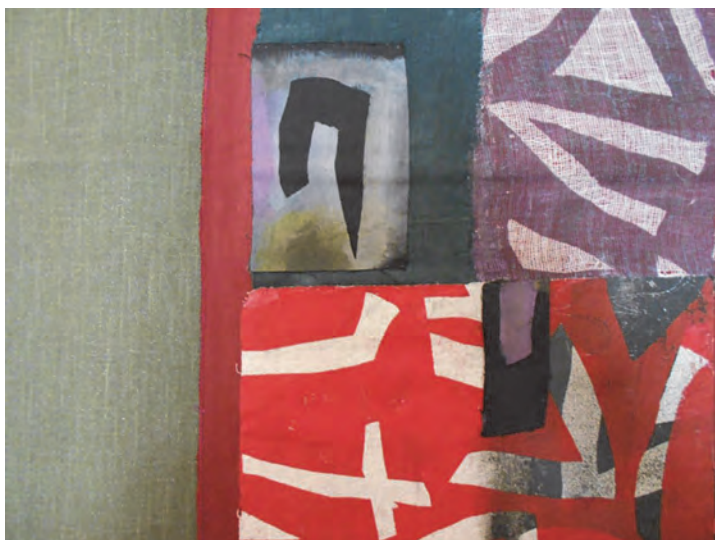
festményekké alakulnak át. Sőt ezeket az effektusokat a szitanyomás és a linóleummetszés geometrikus és organikus mintázatainak alkalmazásával, valamint az anyagszínezés segítségével szinte a végtelenségig lehet fokozni.

Kelemen Kata ebben az éppúgy majdnem tudományos, mint költői transzparencia- és struktúraterepítésben természetes szövetségesére lelt Pilinszky János *Szög és olaj* című kötetében, amelyet magával vitt a velemi művésztelepre. Tudniillik a kereszt alapú munkái Pilinszky gondolatai

nyomán születtek meg. Erről a szellemi hatásról tanúskodik az a két mondat is, amelyet egy ebből az időből származó régi vázlatán talált meg a művész: „Egy em-

ber élete, életünk kívülről nézve vízszintes vonalnak hat, mely a születés pillanatától a sírig ér. Életünk valószínű realitása azonban a magasság és mélység függőleges síkján zajlik le. Pontosabban egyszerre két síkon: vagyis a kereszt realitásában.” „Geometriai formáját tekintve a kereszt:

találkozás és ellentét, tiszta ellentmondás. Tragikum és reménység egyszerre. A teljes kiszolgáltatottságnak és elhagyatottságnak ama metszőpontja, ahol a lélek egyedül képes önmagát végül is egészében és véglegesen Isten kezére adni.”

Kelemen Kata esetében tehát egyáltalán nem túlzás költői művészetfilozófiáról beszélni. És ennek a sajátos tér-idő perspektívát kifejező, a világegyetem múltját, jelenét és jövőjét, valamint a tudattalan óceánját is leképezni igyekvő személyes hálómétaforának a képlékeny és transzparens koordináta-rendszere készségesen fogadta magába a művész újabb leleményét, a titokzatos írásjeleket. Ezek a rúnák azonban mintha egy szétszakadt, szétfoszlott fogalmi háló jelstruktúrájának az összekapaszkodását jelképeznék. Mert valamikor réges-régen mintha egy nagy és súlyos kő került volna ebbe a hálóba, s az izekre pattant, részekre bomlott. Így a kézzel rajzolt, szőtt, csomózott, egymásba öltött betűszerű jelelemeknek mintha nem lenne más szerepe, csak az újbóli összeölelkezés. Mert egykoron ezek a rótt vagy írókázott jelek mind-mind képekből, érzésekből, indulatokból, gondolatokból és fogalmakból származtatott és megalkotott életet jelentettek. S most Kelemen Kata az, aki próbálgatja ezt az idő- és térhálót egybeforrasztgatni, szövetdarabjait összevarrogatni, részleteit újraalkotgatni. Az érzelmek igazságát kereső átszellemitett munkái tehát olyanok, mint az elmúlt dolgok emlékkövei, a jelen jelei és a jövő titkai együttvéve abban a nagy spirálisan örvénylő tudati hálószövésben, amelynek működése mióta világ a világ öröktől fogva tart, volt, van és lesz.

Novotny Tihamér

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	
Fabiny Tibor: <i>Értelmiség és bölcsesség</i>	1
IRÁNYTŰ	
Cserhátiné Szabó Izabella: <i>Hová vezet a damaszkuszi út? Konfliktusaink kezelése</i>	3
TANÚK ÉS TANULSÁGOK	
Csepregi Zoltán: <i>„Támadt ebből égszakadás”. Luther visszatekintése első küzdelmeire 1545-ből</i>	5
IDÉZŐJEL	
Lackfi János: <i>Úton az Úr felé. Zarándoklat Rómába (Epizód Luther Márton életéből – animációs forgatókönyv)</i>	15
Kertész Eszter: <i>Sára • Kerubok lángpallossal • Pont nélkül • Szakasz</i>	57
ISTEN MŰHELYE	
Richard S. Briggs: <i>Bölcs bibliaolvasás – a teológiai hermeneutika kontextusában</i>	29
SZÓBIRODALOM	
Érfalvy Livia: <i>„Ömlik a fény”. A fény motívuma Kosztolányi Dezső írásművészetében</i>	39
Várkonyi Borbála: <i>A mennyei rózsa. Szimbólum és téralakzat Dante Isteni színhjátékában</i>	45
TÁRGY – KULTÚRA	
Szőnyi István: <i>Mégis kinek a génusza? A budavári Csontváry-kiállításról</i>	58
SZEMLE	
Fabiny Tibor: <i>Megtérés, megfordulás, irányváltás</i>	68
Varró Annamária: <i>Alázatos alkotótárs</i>	70
Theisz Gábor: <i>„Mindenki akar kalandot, hát nem?”</i>	72
Kinyik Anita: <i>Mesés kutatások a valóságról</i>	74
Murza Tímea: <i>Párhuzamos történetek</i>	76
Sinkó István: <i>Műlékony, de megidéző</i>	78
Gazdag Ferenc: <i>Rendszerváltók visszanézése</i>	80
Sárközi Mátyás: <i>Teljes élet</i>	82
Kézdy Edit: <i>Családragény hat esszében</i>	85
Novotny Tihamér: <i>Textilmindenség</i>	87

RICHARD S. BRIGGS • CSEPREGI ZOLTÁN • CSERHÁTINÉ SZABÓ IZABELLA • ÉRFALVY
LÍVIA • FABINY TIBOR • GAZDAG FERENC • KERTÉSZ ESZTER • KÉZDY EDIT • KINYIK
ANITA • LACKFI JÁNOS • MURZSA TÍMEA • NOVOTNY TIHAMÉR • SÁRKÖZI MÁTYÁS
• SINKÓ ISTVÁN • SZŐNYI ISTVÁN • THEISZ GÁBOR • VÁRKONYI BORBÁLA • VARRÓ
ANNAMÁRIA

